

Duplum

EESTI RAHVUSLASTE KLUBI TOIMETISED NR. 2

A. SAARESTE

**EESTI LIIGNIMEDEST
VAREMALT, NÜÜD JA TULEVIKUS**

ÄRATRÜKK „ERK“ NR. 9/10, 1934

~~18605~~

TARTU, 1935

EESTI RAHVUSLASTE KLUBI KIRJASTUS

A-7962

EESTI LIIGNIMEDEST VAREMALT, NÜÜD JA TULEVIKUS.

Oma rahvusliku palge väljajoonistamisel seisame praegu ühe tähtsa, puhtpraktilise ja välise (kus aga kajastub ka siseilme ja mis omakorda mõjustabki meie natsionalismi sisu) sammu ees: muuta võõrapärased, muulaste võimu antud perekonnanimed eestiliseks. Selles sihis tulevikus mõistlikult ja otstarbekalt talitamiseks peame arusaadavalt tundma kõigepealt oma seniste eesti liignimede pärimust, selle algeid ja laadi.

Nagu muilgi rahvail ajajärkudel, mil ühiskondlik elu oli algelisem, kui suuremad, rahvarikkamad keskmed (linnad) puudusid ja kui elanikkonna liiklemine oli koguni piiratud, esines eestlastelgi ajaloolise aja alguses ainult isikunimesid, mis polnud veel erinenud isikut tähistavaiks eesnimedeks (ristinimedeks) ja perekonda, isegi sugukonda tähistavaiks, seega siis pärandatavaiks liignimedeks. Need nimed harilikult märkisid isiku tõelist või soovitatavat iseloomu ja omadusi. Nõnda tunneme eestlastel (ja liivlastel) XIII saj-l nimesid *Kirjane*, *Kirjavane*, *Laiane*¹⁾, *Põasantaga*, *Tabuline*, *Vildisela*. Osalt küll võõrastel eeskujudel näeme ka kahe nime tarvitamist, nimelt ristituul muukeelset eesnime ja eesti- või võõrkeelset lisanime, mis viimane ometi ei näi olevat päritav: Clemens *Esto*, Hermann *Osilianus*, (?) Peter *Tolk*. Järgneval, s. o. XIV saj-l kasvab ürikuis esinevate eesti isikunimede ja nimelt kahelüliliste arv märgatavalt. Tallinna ümbrusest tunneme Henneke *Hauenpää* (haugipea), Henneke *Kip(p)ejärv*, Henn *Eres* (nimi esineb nüüdki), Henneke *Kalleveer*, Ludeke *Hõuemägi*, Olaf *Räpäläine*, Jaan *Kivensepp(ü)* jmt., Lääne-Virumaalt Imodas (= Himutu?) *Veelambi* (= veearmastaja), Tõivotu (? = loodetu) *Vadi* (= vadjalane?, nimi tarvitusel nüüdki), Tõivolembi *Kuldimuna*, Meeme *Titeste* jmt. XV saj-st on meil püsinud Tallinnast ja selle ligikonnast Hans *Kuusik*, Hindrik *Otenpää*, Mihkel *Mulk*, Hans *Susi*, Bartolt *Oinas*, Matias *Ilmavald* (?), Laurens *Kavalanpoig*,

¹⁾ -ne sufixiga (soomes -nen) varustatud nimede omaaegset suuremat levikut tunnistavad praegu nii arvukad -ste lõpulised kohanimed, mis eeldavad isikunimesid nagu *Sangane*, *Ulune*, *Mõrane* jne. Nende nimeliste isikute perekonna või suguvõsa talu, resp. asustus (küla) oli siis *Sangaste* tl., *Uluste* kl. jne. Nüüdses keeles lõpp -ne liignimedel on teatavasti harukordne (*Jürine*, *Tasane*).

Paavel Piimäsuu, Niglas Lap(pa)laine, Hans Kadijärv, Jaan Jaanistenpoig, Henn Karo, Hans Randvere, Lambert Metsäntagan, Hans Musthark, Madis Pullisuu, Jaan Kihuta, Peebo Järväläine, Peeter Vaine, Peeter Laipää, Niglas Karunpist, Jaagup Lubane, Mihkel Hämäläine, Hans Joosemäkke (?), Jaagup Rattansepp, Hans Puussepp jmt., mujalt Mats Kaharapää, Meos Videvik. Veelgi tihedamalt põlvne nimesid XVI saj-st. Nii tunneme Saaremaalt Olev (Oloff) Kivemees, Jaanus Meelepäine jt., Muhust Ants Muul (praegu Šmul), Läänemaalt ja Põhja-Pärnumaalt Hannus Tülgast, Tiido Villimpoig, Koogeste Jaan, Ievara Han, Madis Jõgi, Nime Toomas, Peeter Lembitson, Madis Jaanipoig, Laisake Mikk(e), Peeter Vängel (vrd. Vängla karjamõisa Vigalas), Peeter Uustalu, Jaagup Põuakala (?), Toreduse (?) Andres, Madis Laipää, Mart Mõisnik, Peeter Mägipää, Hanno Ruki (Mihklis, praegu samanimeline suguvõsa Vigalas), Madis Rebäne, Peeter Metshuuk, Andres Vesimagu, Jüri (Jürgen) Rõigas, Jaagup Punasepoig, Päärdro Salovere, Mart Upsal(o) (vrd. Ubasalu mõisa Kullamaal), Naano Hääleib, Juri Viljaligi, Jüri Üksjalg, Peedo Hiienorme, Jaagup Harjasepp, Laula Jüri, Toomas Kinnas, Peeter Linnoke, Melno Üleoja, Hanno Kõverjalg, Peet Seiatuli, Mihkel Kolju ja Jaagup Kärblasepoig. Harjumaalt ja Tallinna lähikonnast on XVI s-l märkida Merehärg, Mart Nurmik, Hanto Saarlane, Mart Mägimees, Jaagup Ösu (?), Laurens Saiapekker, Peet Koppelman (‘külakarjane’). Endise Liivimaa idapoolmikus on samast ajast tuttavad Hans Tuulik, Hend Peebopoig, Martin Kuivleha, Andrus Suurjalg, Ivan Kaunis, Sibulas Mats, Hanus Pulk, Peedo Kawr, Peeren Külm, Jaak Kents, Jaan Nugis, Madis Pardi-jalg, Jaak Virulane, Madi Ugalane, Tõnis Kõverjalg, Hannus Rikand, Jaanus Mõrtsuk, Toomas Lambamagu, Hannus Ronimus, Ant Kengalapp, Jaak Penijalg, Toomas Võhma (Võhma külas), Mikk Lugeja, Tõnis Kärblane, Ann Kuuvalo. Arvatavasti eestlane oli sajandi algul Wanradti katekismuse tõlkija Johan Kõll (Kõll). Järgnevast ajast tarvitseb siin mainida ainult XVII s-st laiemat kuulsust omandanud eesti nimesid: Kadrinast Johan ja Thomas Jõerist ja Tartumaalt Hans Kes ehk Käsü Hans ja Verve (Verevi? Värvi? Värvu?) Jaan.

Kuni XIX s. alguni nimetati ometi suuremat osa talupoegi tema talukoha (pere) nime ja sellele järgneva ristinimega, nagu see nähtav kõigist toonastest kirikuraamatuid ja muudest ürikuist: näit. Lehtmetsa talu peremeest Toomast kutsuti *Lehtmetsa* Toomaks, tema naist Krõõta — *L-a* Krõõt, tema poega Madist — *L-a* Madis jne. Et talurahva valdav osa oli liikumisvabaduseta (maa külge kinnistatud) ja harilikult talukoht pärandus põlvest põlve, siis vähemalt otsejoones püsis suguvõsal see kohanimi liignimena mitmetegi inimpõlvede kestes, kuid kõrvalliinidel olid juba teised talunimest liignimed. Talukoha muutumisega muidugi muutus ka perekonnanimi. Valdade kitsais administratiivseis piirides see olukord ei tekitanudki mingeid segadusi. Lahtiste inimeste, mõisateenijate ja moonakate valdav enamik paistab aga olevat kandnud üksnes eesnime (mida näit. kirikuraamatuis märgiti nende ameti järele: Kokk Jaan, Kärner Juhan jne.). XVIII s-ni ja XIX s. alguseni püsinud väheste vabade talupoegade seas võis aga küll rohkem leiduda päritavaid ja mitte ainult talukohalisi liignimesid (näit. *Laipea* ~ *Laiba*, *Virulane*, *Eres*, *Koljo* jt., mis on alal täninigi). Mõistagi olid juba pikemat aega tõeliste perekonnanimedega varustatud kõik linnade eesti tõugu kodanikud.

Talurahva vabastamisega XIX s. alguses, Põhja-Eestis a. 1816 ja Lõuna-Eestis a. 1819, kui kogu elanikkonna liikumispriid esmalt oma kubermangu, siis kogu hiigla-riigi rajadisi avardusid, kujunes ühtlasi tarve vabale maarahvalegi anda püsivad, pärandatavad, ametlikult fikseeritud perekonnanimed. Nimesid panemise toimuski vabastusaktide avaldamisaastaile pea järgnevail aegadel, endisel Liivimaal kohati (Räpinas) juba a. 1819, üldisemalt siiski 20-ndail aastail (eriti aa. 1822—23) ja lõpule viidult a. 1826, endisel Eestimaal aga märgatavalt hiljem, nimelt aa. 1834—35.

Neid ametlikke nimesid hakkas rahvas hüüdma Hiius, Saaremaal, Põhja-Läänemaal, Harjus, Järvas, Virus ja paiguti Viljandi- ning Tartumaa põhjaservadel liignimedeks¹⁾ ja lõunapool, siin ja seal Saaremaal, Muhus, Läänemaal (eriti lõunaosades), Pärnumaal, Viljandimaa ja Tartumaa lõunapoolsemal kihelkonnades ning Võrumaal väärnimedeks, mis nimetused nähtavasti juba varemalt olid keeles tarvitusel ristinimele lisatava nime (ka sõimu- või pilkenime) tähenduses. Laialt endisel Liivimaal (Viljandimaa kihelkonnade enamikus, Karksis, Tartumaa põhjapoolmikus, viimasel ajal sealt levides ka lõunasse, koguni Võrumaale) need nimed ühenduses talurahva priiksaskmisega said nimetuse priinimed ehk riinimed. Kõige vastsema kujundina olgu märgitud veel harvemalt esinev laensõnaline vahmili (vammili, vaamili, ammili) nimi.

Nimede panemine näis toimuvat nõnda, et kohati külakupjad, kohati aga vöörmündrid talude jm. asulate kaupa märkisid asjaomaste isikute soovi ja valiku järele liignimesid. Saadud nimestikkude mustandid kirjutati mõisades ümber, kusjuures juba valitud nimesid sagedasti parandati ja moonutati, neile saksakeelseid lõpposasis lisati (tüüpi *Nõmmepere* > *Nõmberg*, *Peedopöeg* > *Peedossou, Saar* > *Saarmann*) ja paljudele nimesid ka määrati, kes neid ise valida ei osanud. Iga valla nime loetelu varustati mõisaomaniku ja tunnistajate allkirjadega, loetelud ühendati kihelkonniti, köideti ning saadeti vastavasse kubermangulinna. Suur osa neist kõiteist on praegu talle meie keskarhiivis.

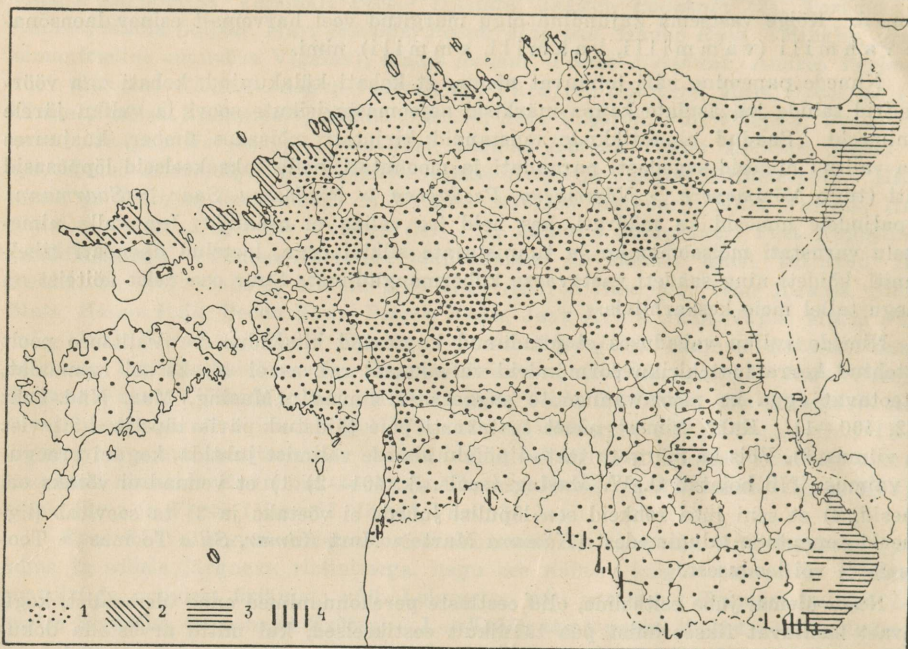
Nimede valiku vabaduses ei puudunud ka teatud kitsendused. Valitsuse poolt oli tehtud korraldus: kirikuvöörmündrid valvaku, et rahvas ei võtaks „ei rummalat, ei teotavat egga ka mõisawannemite suggoseltsi nimme“ (Masing, Mar. Näd.-Leht 1822, 400—1). Kaht esimest nõuet teatavasti pole täidetud päris täpselt, küll vist aga viimast²⁾. Võis ka märgata teatud püüdu nimede valimist juhtida, koguni praeguses vaimus. Nii hoiatab O. W. Masing (seals. lk. 401—2) 1) et vennad ei võtaks eri nimesid, 2) et seni juba rohkeid *son* lõpulisi juurde ei võetaks ja 3) ta soovib liignimesid ammutada talunimedest (*Kämara Mart* > *Mart Kämara, Silla Toomas* > *Toomas Sild*) või loodusest.

Nagu ülemal juba esitasime, olid eestlaste perekonnanimed enne ülemaalist, kogu rahvast käsitavat fikseerimist pea täielikult eestikeelsed, kui mitte arvestada dokumentides esinevaid patronüümilisi kujundeid tüüpi *Jürisson* ja *Madisson*, millele aga tegelikus elus vist enamalt vastasid nimed *Jüripöeg* ja *Madisepöeg*, sel kujul ka pärandatavalt, kui isa enam polnudki Jüri ega Madis. Saja aasta eest koostatud nimederegistreist ja praegustegi nimede seast leiamegi kaunikest hulka, mis nii sisult, nimelaadilt, maitselt ja keelelt tunnistavad õige muistset päritolu, olles kas juba varemalt vabade talupoegade ametlikud nimed või mittevabade meeste mitteametlikud, vahest ehk päritavadi lisanimed, kui need muidugi pole kohanimelist algupära. Seesuguste arhailistena, muistseilmelistena tsiteeriksime *Iiepuu, Isotamm, Jõgever, Kaimur, Kevend, Kõlvak, Kuusing, Lemming, Luidalipp, Mander, Mõtshärg, Mändik, Perandi, Põtkõlv, Parend, Saving, Seliste, Sonntar* (Võnnus ja Kanepis), *Soontak* (Mihklis), *Sumeste* (Hallistes), *Taevere, Tambla, Tander* (Vaivaras ja Võnnus), *Tarvaste* (Vigalas), *Tuurand, Uljas* (Pühalepas, Reigis ja Kanepis), *Voogas* jpt. Loomulik, et ka uusi nimesid valiti suuremalt osalt oma emakeelest, nimelt talude nimedest (mis aga tihti peale olid võõra algupäraga ristinimed, tüüpi Mihkli talu), isanimedest (needki juba laensõnalised), loodusest, esemelisest ilmast ja elukutsest (vt. allapoole). Et maa rahvastiku ülakihid olid kas saksa rahvusest, saksastunud või

¹⁾ See nimetus pääseb ka kirjakeelde. Nii tarvitab Masing, „Marahva Näddalaleht“ 1822, lk. 400: liignimed.

²⁾ Siiski Võrumaal anti eestlaseleegi mõisniku nimi *Undritz*.

saksastumas ja kogu kultuurelu ja vaimuilm oli tol ajal arenemas germaaniseerumise suunas, siis mõistetavasti talurahvagi seas võis esineda kalduvust vahel nime valida saksa keelest või eestilist saksapärastada. Kuna aga nimede lõplikul kinnistamisel oli viimane sõna öelda siiski mõisnikul, on arusaadav, et siin mitmeski kihelkonnas nimede valimist otseselt mõjustati ja juhiti saksa keele sihis. Väiksemat osa on märganud ka paljude praeguste eestlaste võõras, nimelt rootsi, saksa, vene, koguni poola, soome, läti jm. algupära. Kõige tulemuseks ongi, et meie praegustest perekonnanimedest kuulub umbes pool võõrkeelsete hulka¹⁾. Eraldi saksa keele nimede tendentsi

Võõrapäraste perekonnanimede kaart.

■ Saksakeelsed või saksapärased perekonnanimed. Tihedam täpistik märgib maa-alasid, kus saksakeelsed nimed väga suures enamuses, hõredam täpistik — kus neid õige väheselt, valged alad — kus neid kihelkonna kohta esineb mõni üksik.

▨ Rootsi keelsete nimede levikualad

▬ Vene keelsete " "

▮ Läti keelsete " "

võime lausa märgata teatud laiemate piirkondade kaupa, nii eriti Pärnumaal (kus lokkavad *Anderssonid*, *Martinsonid* ja *Jürissonid*, Läänemaal (kus paiguti on sagedased *Tambergid*, *Tonkmannid*, *Saarmannid*, Järvemaal ja Lääne-Virumaal, ja seda ei saa mitte seletada nende maakondade mõisnikkude juhusliku üliagarusega, vaid küllap vist saksa keele tsentrite nagu Pärnu, Haapsalu, Paide ja Rakvere teadliku mõjustamisega (vt. kaarti ülal). Teiselt poolt muidugi tunneme ka maa-alasid saartel,

¹⁾ Nendest ligemalt vt. allakirjutanu „Pilk eesti nüüdseile perekonnanimedele“ (Tartu, 1934).

Kirde-Eestis ja Lõuna-Eestis, kus nimed on peaaegu kõik eestilised. Nii näit. Muhus *Agar, Ait, Ausmeel, Hein, Heinat, Hobukakk, Keerd, Kõvamees, Känd, Lahke, Ligi, Lootus, Mees, Metsniit, Mesipuu, Müristaja, Noor, Oidekivi, Osa, Pangapeal, Poleihtid, Raun, Rehepapp, Ruttu, Saksakulm, Suur, Suurtee, Tarvis, Tuul, Tuulmägi, Vaher, Õige* jne. (väga väheselt on seal sääraseid nagu *Grünthal, Tüdermann*).

On ometi tähele pandav, et kõik need ametlikult registreeritud liignimed, olgu eestilised või võörkeelsed, ei tulnud mitte tegelikku tarvitusse, ja teatavasti tänapäevgi, eriti vanemal põlvil, püsib maal, kohalikus keelepruugis, kuid pahatihti ka laiemalt, isegi maarahva linnasugulaste seas, endine, pärimuslik nimetamine isiku praeguse talukoha v. m. omandi nime järele: *Aasa Kotlep, Põldotsa Liisu, Lausa Aado*. See komme on kajastunud kogu aeg ka meie ilukirjanduses: Misingul *Maddi* Rein, *Kõrtsi Kristjani* naine Maarja, E. Vildel *Lõhmuse* Taavet, *Kiisa* Mihkel, E. Petersonil *Hõiskama* Jaagup, Tammsaarel *Vargamäe* Andres, *Hundipalu* Tiit jpt.). Kui eesnime mõnel põhjusel ei nimetata või ei tunta, või kui nimetatakse tervet peret, siis kohati lisatakse talunimedele juurde *oma(d)*, näit. Vaivara Perjatsis: *Vahentso oma* (ametl. n.: *Vainu*), *Juhani omad* (ametl. n.: *Promend'id*). Seal ja teal Alutaguse kirdeosades kutsutakse — vene keele mõjul — ka veel isa ristinime järgi või seda lisatakse talunimedele juurde, nii näit. Vaivaras (Kudruküla) *Pedo* Jurgi (s. o. Peetri e. Pedo poeg Jüri e. Jurgi, ametl. nimi Jüri *Rebo*), *Madikse* Jaako (s. o. Madise poeg Jaak, ametl. n. *Vainu*), Jõhvi (Künnapõhjas) *Antsu* (talun.) *Teno* (isan.) *poig* Juri, *Annuse Jaago tütar* Katri jne.

Kaugemas minevikus piiratumas ulatuses lisanimesid valides ja hiljem talurahva vabastamisega suuremais mõttudes liignimesid pannes on Eestis nimesid ammutatud üldjoontes küll neistsamust allikaist, kust muudiski maades Lähemal silmitsemisel võime siin aga eraldada ka mõningaid omapärasusi, vähemalt teatud võimaluste suuremat toonitamist.

1. Vist küll kõige sagedamini on saanud liignimeks *k o h a n i m i*, nimelt talu, sauna v. m. asukoha nimetus, kus isik elas, mis oli mingil määral ta omandus: *Aitsam* < Aitsamaa (= aedsamaa?) tl. Vigalas, *Haava(kivi)* < Haava tl. Kodaveres, *Jürine* < Jürise tl. Viljandi khk-s, *Kilkson* < Kilgi tl. V.-Maarjas, *Kurjamaa* < K. tl. Märjamaal, *Laidoner* < Laido tl. Viljandi khk-s, *Martna* > M. (< Marda-Annuse?) tl. Mihklis, *Mälk* < Mälgi (algselt eesnimi) tl. seals., *Nurmland* < Nurme tl. Nissis, *Veske* < V. tl. Paistus jpt. Vahel võidi nimeks võtta ka küla, valla või muu suurema asustusüksuse nimetust, eriti kui talupoeg oli sealt, kaugemalt hiljuti tulnud või toodud: Sangastes *Hellat* < Hällati, Hälvati (?) kl. Lihula khk-s, Käinas *Kogermann* < Kogre kl. seals., Juurus *Nipernaado* < N-di kl. seals., *Rumma* < R. kl. Vigalas, Laiuse *Sälik* ja Avinurme *Sällik* < Sälliku kl. Iisakus või Sälliksaare kl. Avinurmes, Kirblas *Uluots* < Uluste küla kaugemas, soopoolses otsas asuva pere järgi, Mihklis *Uritam* < Urita kl. ja *Õepa* < Õ. kl. seals.; Kanepis *Tallin*, H.-Jaanis jm. *Tartu*, Kursis *Kuresaar* ja *Narva*, Vönnus *Paide*, Laiusel *Pihkva*, Paistus *Petser* ja *Kihno*, Lihulas *Kaarma* ja *Varbla*, Martnas *Vihterpal* (kõnelemata siin hoopis võõramaistest nimedest nagu *London, Lübek, Oksford, Petlem, Orknei, Volga, Kaasar* jt.).

2. Väga sagedasti otsiti abi eesnimedest ehk ristinimedest. Enamasti küll vist võeti selleks isiku isa nimi, seda tihtipeale täiendades saksa sõnaga *-son*, harva lisandiga *-poeg*: *Juhkam, Laur, Margus, Nigul (Niggol), Volmer* (< Voldemar), *Peterson, Berendsen, Pärtelpoeg* jpt. Muidugi võis ka talunimi olla ristinimeline. Vahel seesugune liideti peremehe eesnimega (näit. Jüri tl. peremees *Aado* > *Jüriado*) või ristinimele lükiti ette muusisuline talunimi (*Metsa* tl. *Märt* > *Metsamärt*).

3. Möisa piirkonnas või külaski asuvaile ametmeestele, eriti veel kui elukutse oli päritav, anti harilikult vastav seisuseniimetuse. Esitaksime siin üldisemaile *Sepp*, *Raudsepp* jne. lisaks haruldasematena: saartel *Sulane*, *Karjane*, *Kiviraiuja*, *Rehepapp*, *Vardja* (= külakubjas), *Kipper*, *Müüts*, Lihulas *Valjasepp*, Põhja-Pärnumaal *Leibur*, *Kriivel* (= kirjutaja), *Konstabel*, Juurus *Linnokütt*, Türis *Sarjasepp* ja a. 1835 koguni *Pirits* (=piirits, timukas), Lüganusel *Tüürmann*, Avinurmes *Sildnik*, Kambjas *Sundja* (= ajaja, kutsar, kirikuteener) jne.

4. Rohkem hangiti nimesid ka ümbritsevast loodusest, nagu selleks juhatust andis ka O. W. Masing: *Kallas*, *Hurt*, *Mötus*, *Mändmets*, *Ädal*, *Kala*, *Ämblik*, Karjas *Kõu(v)e*, Lihulas *Kuu* ja *Täht*, Karusel *Vihur* (= tuulepööris, tuulispea), J.-Madisel *Jääpart*, K.-Jaanis *Väkram* (= roheline konn), Kursis *Kass*, Võnnus *Häälme* (=öis), Paistus *Vihm*, Kanepis *Vesi*, Karksis *Täkk* jne. Tähelepandav on, et ometi puuduvad mitmete koduloomade nagu hobuse, ruuna, mära (on aga *Täkk*), lehma, mullika, vasika, sõnni, koera (peni), ja putukatest täi ning roomajaist mao, ussi nimed. Arvatavasti siin on tegu ebaus-eufemistlikkude kaalutlustega.

5. Pole imestada, et ka inimene ise pakkus kohast ainestikku ohtralt. Igalpool tarvitusel on kehaosade (ka looma k-de) nimetusi: Muhus *Pea*, *Suu* ja *Sõrm*, Pöides *Varvas*, Kihelkonnal ja Lüganusel *Süda*, Põltsamaal *Luu*, Piliistveres *Sapp*, Iisakul *Nahk*, kohati *Käsi* ja *Keel*. Haruldasemad aga on sugulusmõistete nimetused, nii Kambja ja Kanepi *Hõim*, Märjamaa ja Laiuse *Vend*, V.-Nigula *Onu*, Võnnu *Isak* (=võõrasisa) ja Märjamaa *Nõbbu* (=nõbu, õeste-vennaste lapsi).

6. Mitmelgi puhul on liignimeks kujunenud isiku hõimu või rahvuse päritolu nimi, mis muidugi alati ei tarvitse tunnistada isiku tõelist põlvnemist, vaid on võetav ka pilkenimena: mitmel pool *Harjakas*, *Ildane* (=hiidlane), *Mulgi*, Kambjas *Virrolane*, 1332. a. ürikus *Sarelayne* (= saarlane), Põlvas *Hämelane*, Kodaveres *Vadi* (=vadja), 1501. a. ürikus *Watelene* (=vadžalane), Martnas *Suhna*, Lõuna-Eestis *Tšuhna*; Lätlane, *Roots*, *Rootslane*, *Polak*, *Polakene*, Poolakess, *Venelene*, (Karksis), *Juut*, *Israel*, koguni *Türk*.

7. Nimede valimisel on erilisel hõlpus olnud abi leida esemete ja toodete ilmast, tarvitades tööriistade, ehituste, söidukite, riiete, ehete, kaitseriistade, toitude, nõude jm. nimetusi: saartel ja mujal *Alasi* (anti sageli just sepale, näit. Lihula ümbruses), *Kelk*, *Mesipuu*, Läänemaal *Rokk*, *Linnupuu*, *Võrknuga*, Põhja-Pärnumaal *Lük(k)epak(k)* (=höövel), *Sõrmus*, Harjus *Raudvanker*, *Uherd*, Järvas *Kulp*, Tormas *Vask*, Lõuna-Eestis *Mõök*, *Vümalass*, *Sild*, *Pulk*, *Kohv*, *Puskar*, *Leib*, *Pudrunahk*, *Püks* jt.

8. Võib-olla suuremal määral kui mõnelgi muul rahval on meil kasutatud omaduste nimetusi, adjektiive. Nimetaksime siin saartelt *Odav*, *Vastane*, *Agar*, *Õige*, *Noor*, *Tasane*, *Armas*, Läänemaalt *Punane*, *Uus* ja *Üürike*, Kesk-Eestist *Rammus*, *Mõistlik*, *Vilu*, *Reisik* (=rahutu), *Mõru*, *Ustav*, Lõuna-Eestist *Põhjato*, *Paremb*, *Aher*, *Hüva*, Räpinast *Tuksam* (=tugevam) jne.

9. Hõredalt leiame perekonnanimesid kuuldeliselt alalt, nagu Anseküla *Hääl*, Lihula *Kära*, Kambja *Kisa* ja *Sõn(n)a*, Türi ja Torma *Laul*, Laiuse *Pauk*, kohati *Lori*.

10. Meie perekonnanimestiku eriilmet kujundavaks jooneks on aga abstraktsete mõistete arvukus. Euroopa muudel kultuurrahvastel on neid kasi-nasti, soomlastel need nähtavasti puuduvad täiesti, teatud ulatuses neid leidub aga Itaalias. Abstraktsete sõnade derivatsiooni võimaluste poolest kehvaks peetud eesti keeles ometi leidub liignimesid nagu *Ilu*, *Virus Tüli*, Anseküla *Vaen*, Vigala *Rõõm*, Haljala *Lõbu*, Kanepi *Mõte*, siis veel -us-liitelisi *Kangus*, *Lootus*, *Mõistus*, *Otsus*, *Virkus*, Kursi *Kartus*, S.-Jaani, Nõo ja Kanepi *Laius*, Võnnu *Rohkus*, Kanepi *Algus*, *Tarkus* ja *Õigus*.

11. Tähelepanav on ka ajamõistete tarvitus, olgugi mitte sagedane: *Päev*, *Rannus Hommung*, *Lihulas Kuu*, *Nissis Esmaspäev*, *Pühalepas Reede*, *Talve*, *Kevade*, *Sügisi*, *Kanepis Kevvai*, *Suvi*, *Sügis*, *L.-Nigulas Jõul*, *Raplas Jõulu* ja kohati *Lõuna-Eestis Ajasta* (= aasta). Leidub ka võõrsõnalisi kuudenimetusi nagu *Võnnu April*, *Kanepi September*.

12. Eesti perekonnanimestiku vahest kõige omapärasemaks jooneks on aga substantiivsete ja adjektiivsete nimede kõrval ka muudesse sõnaliikidesse kuuluvate nimede tugevavõitu esindus. Kõige harvemini leiame küll pronoomeneid: vist ainult *Kambja* ja *Võnnu Mina*, *Tarvastu Meil* (?). Harva tabame ka numeraale: *Karjas Null*, *Kaarmas Vüskuus*, *Paistus Esseitsmes*, *Karksis Neljandik*, *Karjas* ja *Pöides Tosin*. Võrdlemisi ohtralt on aga verbe: *Saaremaal Hүүdma*, *Laula*, *Püüa*, *Muhus Läheb*, *Läks*, *Näeb*, *Poleühtid*, *Kaarmas*, *Türil* ja *Simunas Eitea*, *Karusel Matea* (= ma tean), *Kosel Märka*, *Martnas Soitja* (=sõitja), *Vi* (=vii?), *Paistus Surri* (=suri), seals. ja *Põltsamaal Lainas*, *Kambjas Austa*, *Puistaja*, *Voites*, *Võnnus Voitev* (= võitev), *Kanepis Võites* jne. Samuti adverbe: *Hiius Edasi*, *Karjas Ligi*, *Kõrval*, *Vallali*, *Muhus Tarvis* ja *Viltu*, *Karusel Amak* ('kuni', esineb vanemas kirjakeeles), *Vigalas Muidu*, *Martnas Ni* (=nii?), *Tõstamaal Taa* ('taha?'), *Jõelähtmes Ilma*, *Rannus Tasa*, *Vigalas* ja *Otepääl Miks*, *Võnnus Õkva*, *Kanepis Mujal*, *Kambjas Küll*, *Pilistveres Sorgus*, eri paigu veel *Üksi*, *Ennemuist* jne. Õieti harukordne on aga interjektsioon: *Paistu Kurnau*.

Niihästi abstraktsete nimisõnade kui ka asesõnade, arvsõnade, aegsõnade ja abisõnade tarvituselevõtmine siin näikse iseloomustavat eestlase mõtteviisile eriomast ja psühholoogiliselt suurt huvi pakkuvat puht-keelelist suhtumist inimese tähistamisse nimedega. Muudel rahvastel need nimeliigid on koguni haruldased. Verbilisi perekonnanimesid suuremal arvul leiame teatavasti tšehhidel (*Pospešil* jt.). Uute nimede valikul võikski seda omapära silmas pidada ja edasi arendada.

13. On olemas juhtumeid, kus ametlikuks nimeks on kinnistatud mingi kiitev või austav nimetus, mis omal ajal võiski juba olla asjaomase isiku lisanimi, kuid mis tihti peale võis olla ka nime valija enda leiutatud. Siia kuuluvad üldisemalt esinevad *Kotkas*, *Karu*, *Pöder* jm. lugupeetumate elajate nimed, siis aga *Rannu Raudjalg* (XVIII s. *Raudial*), *Jüri Raudmees*, *T.-Maarja Juht*, *Pärnumaal Kuningas* (või anti see pilkeks?), *Läänemaal* jm. *Rüütel*, *Simunas* ja *Laiusel Ustav* ja eriliselt rohkesti saarlastel esinevad *Aus*, *Ausmeel*, *Auväärt*, *Aulik*, *Julge*, *Kindlam*, *Kõvamees*, *Mõistlik*, *Nõukas*, *Rahumeel*, *Tark*, *Vapper*, *Õige*, *Õigemeel* jt.

14. Vähemalt sama sagedased on aga eelmistele vastupidised liignimed, mis algupäralt on külarahva seas nimedepanemise aegu tsirkuleerunud pilke- ja sõimunimed. Sellelaadsed õrnamad oleksid: *Piiskop*, *Mäekala*, *Punapart*, *Põltsamaa Parkalai*; võib-olla ka *Kuningas* ja *Rüütel*, kohati esinevad *Saks*, *Massakas*, *Tedraaju*, *Juuru Riomes* (=riiumees?). Raskemat liiki on *Viljandi Külaspea*, *Paistu Kõverjalg*, *Vaivara Verelaskaja*, *Karksi Pudrunahk*, *Juuru Äbarik*, *Karja Lakkur*, siin ja seal *Rott*, *Näru*, *Raisk*, *Sopaauk*, *Toter*, *Kelm*, *Laisk*, *Tõlp*, *Kohi*, *Püksipaik*, *Vaivaras Pet(t)is* ja *Kolga-Jaanis Sibi*, koguni *Sutisitaauk* jt. (kõnelemata sääraseist võõrkeelseist nagu Tallinnas *Kindermacher*). Paljude nimede kohta saab ainult öelda, et nad on veidravõitu, nagu *Karja Truumure*, *Muhu Hobustekoppel*, *Hobukakk*, *Poleühtid*, *Väärtnõu*, *Lihula Loeroaer*, *Sörnardis*, *Mihkli Adamtõug*, *Tõstamaa Parapli*, *Kullamaa Jedrei*, *Türi Aprilla*, *Karjakont*, *Nahkrokritmann*, *Postitask* jmt. Õudseid nimesisid on *Jõhvi Surm* (< Surma tl.) ja *Karuse Võllas*.

Siin lõpuks on põhjust nihkuda ka omaaegsete nimevõtjate ja nimeandjate maitsetaseme hindamisele. Nähtavasti võõrrahvusest härraskihi ja selle poolharitud lähikonna poolt oma valdavas osas määratud saksapärased ja koguni vähesed vene-

pärasedki (Lääne- ja Kesk-Eestis näit. *Portnoi, Putnik, Kusnets, Pervoi* jt.) nimes ei ilmuta kuigi suurt leidlikkust, fantaasiat ega maitsekust (näiteks olgu kõik tuntud *-mann, -berg, -son* jne. lõpulisel). Vahel nad isegi kannavad juudinimedele omase maotuse pitsatit (*Silberstern* Simunas, *Blumenfreund* Türil, *Bankier* Kadriinas jne.). Kuid ainult eestikeelseid arvestades ja lappesse jättes pilke- ning söimuseõnalisi, peame üldiselt rõhutama nimede asjalikkust, kaineilmelisust, tusedust ja mehisust, kus juures muidugi meeles peame, et suur osa on kohanimelist ja seega kauges minevikus juurdutatud algupära ning peegeldab seega ka muistset maitset. Neid voorusi võime alla kriiputada mitte üksnes lihttüveliste nimede ja tuletiste (näit. *Tammer* Jüris ja *Jöelähtmes, Tarvaste* ja *Tõiste* Vigalas, *Tõurus* Peetris, *Lembavere* K.-Jaanis jm.), vaid eriliselt liitsõnaliste ja sageli siis mitte kohanimeliste, vaid kaasaegsete maitsetaset tõeliselt kajastavate nimede puhul nagu *Muhu Oidekivi, Laaneväli, Kõrvamees, Tuulmägi, Suurkivi, Karuse Kuldmesi, Lihula Jõekallas, Tammealus, Tammejuur, Kirbla Rakka-selg, Varbla Karutamm, Mihkli Karukäpp ja Kuusekänd, Risti Kõrvenõmm, Keila Väljaots, Jöelähtme Väinomees, Veetõusme, Peetri Jõudvald, Jõhvi Karukäpp, Karksi Kivirist, Hargla Laanekodu* jpt. Võrdlemisi harukordsed on ilutsevad nimed nagu *Mihkli Roosileht, Kuusalu Lilleväli ja Jõhvi Roosimägi*. Peaaegu tundmatud on praegusele maitselagedusele nii omased *-la, -lo, -ngo* ja *-sto* lõpulisel nimed (siiski *Peetris Lindola*).

Mõistetavasti meie praegune liignimestik on märgatavalt osalt ka seesugune, mille maitselaadi ega sisulise külje kohta meil pole esialgu võimalik vähematki öelda. Need on etümoloogiliselt läbinägematud sõnad, mis on moondunud kas pikemate aegade jooksul või mingeil eritingimustel väga kiirelt. Suurem hulk neist tohiks küll olla puhteestilist päritolu, kuid nende seas leidub ka võõrtüvesid, mille vorm on tundmatu-seni lumbunud (näit. Karusel *Buchfink* > *Puhtvend*). Nende algupärale saame valgust heita oma ja sugukeelte sõnavara ja kohanimede ning võõrkeelte, m. s. alamsaksa liignimestiku sügavale ulatuva arvestamisega. Niisuguseid tumedailmelisi nimesid on näit. *Hiiu Sedrik, Urp ja Vismes*, Saaremaa *Kaiste* ja *Vilval*, Läänemaa *Lemba, Lista-kind, Luida(lepp)*, Omera, *Vilbiks, Harjus Abru ja Hülp, Järvas Kaivel, Pensa* ja *Tõurus*, *Virus Kaldes, Kalind, Lõnik ja Ärtis*, Pärnumaal *Adringa, Irt, Rängel ja Täll*, Viljandimaal *Meomuttel* ja *Namsing*, Tartumaal *Akertu, Eglon, Mugra, Urla* ja *Valbe*, Valgamaal *Ments* ja *Taul*, Võrumaal *Jaik* ja *Kääparin* (< *Kääbas* ?) jpt.

Et läinud sajandi algul meie kirjakeel polnud veel küllaldaselt kujunenud ja sellegi sotsiaalne tähtsus ning mõjuvõim oli väike, on mõistetav, kui nimede panemisel mitte alati ei arvestatud kirjakeele ega algelise ühiskeele korda ja seadusi, vaid talitati kohaliku murde iseloomu päraselt. Tulemuseks meil ongi sagedane võimalus liignime keelelise kuju järele otsustada kodaniku päritolu. Nii näit. *Hain* (= hein), *Hõrak* (punasõstar), *Hüdsi* (= süsi), *Kahro* (= karu), *Kõllamõts*, *Loidap* (õispuu), *Pähn* (pärn), *Sannamees* ja *Umblia* (= õmbleja) põlvnevad kahtlemata Lõuna-Eestist, *Naur* (=naeris) ja *Umbaaid* Hiiust, *Ak(k)e* (=aken), *Kibuspuu, Koel* (=kool), *Koost* (lusikas), *Labo* (saad) ja *Tuulik* üldse saartelt või eraldi Saaremaalt, *Kägi* (=kägu), *Laiande* (põldude laiem vahepeenar, sõiduteena), *Lasn* ehk *Lassen* (labidas) Läänemaalt või Põhja-Pärnumaalt, *Oamer* (=haamer), *Pearn* ja *Soad* (=saad) Harjust (või ka Järvast), *Naurits* (=naarits) nimelt Nissist, *Kuiva, Kurba* ja *Pällo* Alutaguse randadelt ja *Otter* (=oder) Põhja-Tartumaa kirdeosadest. Ka uute perekonnanimede valimisel ja soetamisel oleks soovitav parajal määral arendada seesugust nimede keelilist regionalismi, mis muidugi kasvatab ka valitavat ainekikku. Siin tähendatagu, et kitsamat kodukohta ei tunnista mitte alati murre, vaid ka nimese kujundamise laad, nii näit. on säärasel nagu *Karing, Pusing, Rahing, Rising, Tõn(n)ing, Mäkom, Osam* ja *Sardam* omased Kullamaa Piirsalule, *Uukkivi, Uukareda, Uukaadu, Uuktõverist, Uukvolbér* Haljala Vihulale, *Mohrvell, Stahlvell, Sternvell, Uusvell* jne. Järva-

Madisele ja Narusk, Parmask, Karindosk, Klümask, Ziugand, Karotsing, Ritsing, Tereping jne. Räpinale.

Põgusalt tutvunud olles eesti perekonnanimedega praeguse iseloomuga, tohiksime nüüd ka selgeks saada need teed, millele asuda oma võõrapäraste nimede eestistamisel. Kõigepealt katsuksime sidet luua ja leida oma päritolupaigaga, talu või külaga. Isiklikult on näit. allakirjutanu oma nime tuletanud oma sugukonna hälli, Saare talu nimetusest. Kuid ka kaugemalt ja suuremaist kohaüksustest leiame abi. Kasutamata näikse olevat nimed nagu *Ahtma, Halinga, Aluvere, Angaste, Aresi, Esna, Iganõmme, Illaste, Kaiavere, Kaisma, Kõlja, Kõre, Kundra, Maandla, Matsalu, Meelva, Mõrdu, Navesti, Öruste, Övanurm(e), Pahkla, Pöderlaid, Puhtu, Puivere, Rahkla, Salevere, Sangla, Süvandi, Tõlinõmme, Uhtna, Vaharu* jpt., mis oma tüseda ilme tõttu on eriti sobivad. Mõndagi leiduks ümbritsevast loodusest, esemetest ja mõistete vallast, kust nimetusi kõiki veel pole kasutatud, nii näit. *Ketas, Kihn, Korne, Laidner, Loilas, Loim, Muldrik, Põual, Põhtja, Takispuu, Uudik, Valgma, Võreng* jpt. Lihttüveliste üldnimede valimise võimalused on aga mõistagi piiratud. Paratamata peame neist uusi sõnu edasi tuletama, soovitavalt eriti just liidete *-vere (Saluvere), -ste (Saluste), -ndi (Salundi), -ndu (Ilmandu), -ngu (Varangu), -ma (Kaisma)* ja *-na (Laukna)* varal. Tänuväärseid võimalusi pakub ka sõnade liitmine, lisaks juba olevalle liit-sõnadele. Saksa- või üldse võõrapäraseid nimesid saame eestistada ka nende moonutamise (*Berg > Pürg, Bernakoff > Pärnaku, Sörasson > Sõraste, Rooberg > Roo-pere*), lühendamise (*Tiidemann > Tiidemaa* või *Tiide, Altmann > Altma, Tõnison > Tõnisso*) või tõlkimise kaudu (*Freiwald > Vabamets, Schwarzberg > Mustmägi, Hoppfeld > Humalpõld* jne.). Võõrkeelsete nimede eestistamise põhimõtte kaitseks olgu siin eriti rõhutatud seda asjaolu, mis esile kerkib nimelt vanemate nime-registrite vaatlemisel: saksa- ja venekeelsed liignimed on eriliselt soodustanud paljude meie rahvaliikmete siirdumist võõrrahvaste hõlma; neist kihelkondadest, kus kõige enam esineb võõrkeelseid nimesid, on võrsunud ka kõige ohtralt kadakasaksu ja pajjuvenelasi, näit. Järvast ja Lääne-Virust Böklerid, Detloffid, Freimuthid, Gerberid, Gromannid, Lamped, Teslonid, Tuttelbergid, Tuurmannid ja Zechid, Pärnumaalt Brakmannid ja Häuslerid, Võrumaalt teatud liin Undritzaid jne. Palju tülikam on olnud saksalistesse piiridesse hiilida mõnel Hurdal, Lukul, Pedakul, Kuusikul vm., kuigi sedagi vahest on juhtunud (*>Luck, Bettack, Kusick*).

Käiku meil tasandada aga tuleks nn. „halva tähendusega“ või koguni „halva kõlaga“ (viimane, hoopis selgusetu mõiste on meie seaduses¹⁾ isegi ametlikult sõnas-tatud!) nimede muutmisel, mis ähvardab juba lämmatada nimede eestistamise tõsist liikumist. Eestlane on otse haiglaselt kalduv analüüsima ja etümologiseerima, ja sel-lest tulebki, et on muudetud ka nõnda süütuid nimesid nagu *Karuküpp, Kronk, Tabur, Vaene*. Peetagu ikkagi meeles, et koha- või isikunime tarvitamisel harilikult ei kerki üldse teadvusse selle tähendus ja et „halb kõla“ on täiesti maitseasi, vägagi suhteline mõiste. Teame igatahes, et välismail on suurel määral mehed kõigiti rahul olnud nimedega, mida meie eestlased kohe tükiksime muutma ja ilustama, nii Soomes *Svinhufvud* ‘seapea’, Venes *Tolstoi* ‘paks’, Prantsuses *Poincarré* ‘nelinurkne rusikas’, *Racine* ‘juu-rikas’, *Painlevé* ‘kerkinud leivatainas’, Inglises *Bacon* ‘peekon’, Saksas *Schiller* ‘kõõrdi-vaataja’ jne.

Meie nii praeguste kui uute ja tulevastegi perekonnanimedega puhul oleks eriliselt rõhutada, et vähe abi on nende eestilisusest, kui neid ometi õieti ega eestiliselt ei kää-nata, s. o. kui neid ei deklioneerita nagu vastavaid üldnimesid, vaid kui võõrsõnu, ni-melt i-tüvelistena ja nende tüve paindumata jättes. Sagedasti ajalehed, korralikudki

¹⁾ Praegune seadus võimaldab koguni eesti nime saksastamist, nii veel hil-juti *Tiisvend > Tiisfeldt!*

väljaanded, ametiasutised ja isikud kirjutavad ja kõnelevad: saadik *Kallasele*, *Hurti* kogud, prof. *Eini* ettekanne, koolinõunik *Langi* arvamus, prof. *Sildi* uurimus, andis hr. *Kurgile*, dr. *Lukk'i* kõnetunnid jne., kuna ainsalt õige on *Kaldale*, *Hurda*, *Eina* (murd. „heina“), *Langu*, *Silla*, *Kurele* ja *Luku*, nagu seda igalpool tarvitab ka rahva-keel (*Rand* — *Rannale*, murd. *Aug* — *Avid*, lõuna-eestis *Kassin* — *Kasinaga*). Praegu kaldume aga kõndima omapärastegi nimede tarvitamisel võõrapärasuse radadel. Et liignime käänamisel selle tüvi, vastava keele grammatika kohaselt, muutub, on loomulik ja tuntud teisteski keeltes, ja kusagil see asjaolu ei sunni neid nimesid käänamisel moonutama. Meil aga tunduvad kahtlused on tingitud saksapärase nimede rohkusest, kus paindumatus ja *i*-tüvelisus on mõistetav (*Kalbergile*, *Blumfeldt'ist*).

Eesti endist ja nüüdset perekonnanimestikku silmi eest mööduda lastes saame konstateerida seal eri aegade kultuurpuhangute, mitmet sugu vaimu ja maitsete kajastust. Ses mõttes võime eraldada vägagi lahkuminevaid kihimoodustisi: *Kirjane* ja *Tabuline* — *Osilianus* — *Veelembija*, *Kirvemees*, *Kuivliha* ja *Healeib* — *Hiie Madis* ja *Vargamäe Andres* — *Järv*, *Kotkas* ja *Vahtrik* — *Johanson*, *Inslermann* ja *Silberstern* — *Lilleorg* ja *Roosileht* — *Kaasikov* ja *Rebasov* — kõige uuemal ajal üheltpoolt *Tammekann*, *Arumaa*, *Laheste* ja *Orgmets*, teisalt aga ka *Tulnola* ja *Vellerind*. Jääks vähemalt soovida, et tulevikus võetavad liignimed kujuneksid meie rahva nüüdisaegse iseloomu, vaimu ja maitse kõige parema palge, nimelt asjalikkuse, kainuse ja ühtlasi rahvusliku iseteadvuse tõusu peegelduseks.

Andrus Saareste.

Nimede-eestistamise kirjandust.

- 1) **Eestlasele eesti nimi** (Akad. Emakeele Seltsi toim. II, 1921).
- 2) **A. Saareste**, Pilk eesti nüüdseile perekonnanimedele (Akad. Kooperatiivi kirj. 1934 ja EÜS-i Album X).
- 3) **A. Saareste**, Eesti liignimedest varemalt, nüüd ja tulevikus (Nimede Eestistamise Kesktöimkond, 1935 ja ajakiri „ERK“ nr 9/10, 1934).
- 4) **A. Vaigla**, Olgem kõigiti omapärased, olgem eestlased! (Akad. Emakeele Selts, 1927).
- 5) **E. Elisto**, Nimede parandamise küsimus (Akad. Emakeele Selts, 1935 ja ajakiri „Eesti Keel“ nr. 6, 1934).
- 6) **15.000 uut sugunime** (Akad. Emakeele Seltsi toim. IV, 1920).
- 7) **J. Mägiste**, Eestipäraseid isikunimeseid (Akad. Emakeele Seltsi toim. XVIII, 1929).